

Dragica Haramija

Pedagoška fakulteta in Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Tilka Jamnik

Slovenska sekcija IBBY in Društvo Bralna značka Slovenije

SMRT KOT TABU V MLADINSKI PROZI

Skozi literaturo lahko v preteklosti spremljamo cikel človeškega življenja ob najpomembnejših prelomnicah, ki pa so hkrati povezane z obredjem in iniciacijo, to so rojstvo, poroka in smrt, neločljivi del slednje pa je tudi žalovanje. Ob izvirni slovenski in prevedeni literaturi s temo smrti in žalovanja, se kaže tabuiziranost smrti v sodobni človeški družbi, ker družba danes ne živi več tako ciklično in povezano kakor nekoč. S smrtjo, ki lahko nastopi zaradi starosti, odvisnosti, nesreče, delovne nezgode ali igre, samomora, zaradi zločina ali vojne, je povezanih precej tabujev, ki so odvisni od starosti bralca in njegove zmožnosti razumevanja smrti.

1 Uvod

Po podatkih MKL, Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo je v zadnjih petnajstih letih izšlo okrog 140 naslovov mladinskih knjig, v katerih je smrt osrednja tema ali ena od obravnavanih tem, od tega je 35 naslovov izvirne slovenske mladinske literature, druge knjige so prevedene.⁴ Smrt obravnavajo tako slikanice kot prozna (fantastična in realistična) dela za mlade bralce. Seveda vsa ta dela niso kakovostna. Namen najinega prispevka nikakor ni analiza vseh mladinskih knjig iz obdobja zadnjih petnajstih let, ki obravnavajo ali vsaj omenjajo smrt, ampak želiva opozoriti na nekatere novejšje knjige, ki so zares izjemne, in bi torej radi, da jih bralci in mentorji branja ne bi prezrli.⁵ Literarna dela, ki odpirajo tabuje, povezane s smrtjo, sva obravnavali natančneje in skozi citate poskušali predstaviti tabu.

2 Poučne (informativne) knjige

Poučnih (informativnih) knjig s temo smrti ne bi smeli spregledati, še posebej, ker jih je zelo malo. Med njimi naj posebej izpostaviva odlično slikanico Pernille Stalfelt *Knjiga o smrti*, ki jo je avtorica tudi sama ilustrirala (Didakta, 2009). Delo predstavlja smrt na način otrokovega opazovanja okolice; otrok smrt ali doživlja ali o njej govori. V kratkih sporočilih po vzoru šolskih grafitov z različnih vidikov predstavi resnice in domnevanja o smrti, ki spretno detabuira govorjenje o smrti

⁴ Pri izboru in predstavitev literarnih del sva upoštevali Priročnike za branje kakovostnih mladinskih knjig oz. Priporočilne sezname mladinskih knjig Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo pri Mestni knjižnici Ljubljana.

⁵ Teoretična izhodišča se navezujejo na članek Dragice Haramija *Tema smrti v mladinski prozi* (2004), ki se podrobneje posveča teoretičnim opredelitvam vrst smrti, umiranja in žalovanja ter pojavnim oblikam smrti v mladinski književnosti. V članku so predstavljena izbrana besedila (viri), ki so izšla do leta 2003.

in osvobajajo otrokov svet radovednosti. Med poučnim in leposlovnim, torej kot hibridni žanr, se giblje prevedena slikanica Christofa Lehmannna *Mala Sončna Žarkica in zajčja družina* (Ozara Slovenija, Nacionalno združenje za kakovost življenja, 2012), ki doseže s tankočutnim besedilom in nežno črno-belo (sivo) risbo Maje Čuk estetski učinek, terapevtski namen pa podkrepi spremna beseda strokovnjakinje Metke Kališnik Šavli.

Za starejše mlade bralce (v 2. in 3. triletju osnovne šole) in mladostnike pa je najti »pogovore o smrti« predvsem v različnih priročnikih o odraščanju.

3 Leposlovne knjige

Ob analizi izbranih proznih književnih del iz izvirne slovenske in v slovenščino prevedene mladinske književnosti se je pokazalo, da smrt v le-teh nima enoznačnega pomena, temveč je njena vloga odvisna:

- od tega, ali je smrt tema ali motiv nekega proznega besedila,
- od književne vrste in umeščenosti književnega dela med realistično ali iracionalno prozo,
- od vrste smrti in
- od starost bralca, ki mu je delo namenjeno.

3.1 Tema smrti v iracionalni prozi

V otroški in mladinski iracionalni prozi smrt ni tako velik tabu, kot se zdi na prvi pogled, seveda pa je skorajda popolnoma drugačna situacija v realistični mladinski književnosti. Ker je v sociološkem smislu smrt umaknjena iz vsakdanjega življenja v bolnišnice in domove starostnikov, otrok v vsakdanji situaciji s smrtjo in umiranjem skorajda nima bližnjega stika.

Seveda pa niso tabuirane vse oblike in funkcije smrti. Na primer ljudska, pogosto pa tudi klasična umetna pravljica bi izgubili svojo temeljno strukturo, če ne bi bilo kaznovanja s smrtjo za negativne književne like oziroma je smrt neke vrste odrešitev za trpljenje na Zemlji (npr. Slovenska ljudska *Botra smrt*, H. Ch. Andersen *Deklica z vžigalicami*).⁶ Posebej velja omeniti izbor slovenskega ljudskega izročila *Sledovi potujočih duš: vedomci, kresniki in sorodna bajna bitja* (Didakta, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, 2003), ki skozi zgodbe predstavlja celo paleto obsmrtnih in posmrtnih dogajanj in občutij.

V fantastičnih pripovedih je smrt običajno le neko prehodno stanje, nova možnost, druga in drugačna oblika, tudi tolažba in odrešitev; prepoznaven vzorec je npr. delo Astrid Lindgren *Brata Levjesrčna*.

Tudi če je smrt v fantastični pripovedi nekaj končnega, je vendarle manj travmatična na čustveni ravni, ker občutke blažijo iracionalni elementi. Omeniti velja delo Gabrielle Zevin *Onkraj* (Mladinska knjiga, 2008), ki ga lahko razumemo kot pomirjujoč roman o smrti, saj v skrivnostni deželi Onkraj s smrtjo ni vsega konec,

⁶ O nagradi in kazni ob koncu pravljice kot njeni bistveni sestavini je pisala že Alenka Goljevšček v monografiji *Pravljice, kaj ste?* (1991). Med štirimi vrednostnimi stalnicami: izročenost, selstvo, zajedalstvo in milenarizem, slednja pomeni vero v odrešitev na Zemlji, hkrati pa je neposredno povezana s (smrtno) kaznijo negativnega književnega lika.

veljajo namreč drugačna pravila, ki lahko pomenijo celo neko novo življenje in možnost ponovnega rojstva.

Kot primer izvirnega upovedovanja bivanjske stiske in spoznanja, da človeka bistveno določa tudi njegova končnost, navajamo zgodbo irskega pisatelja Johna Boyna *Nace gre od doma* (Miš, 2011). Pripoveduje o dečku, ki zbeži od doma, ker ga je strah materine bolezni in bi se rad izognil njenemu umiranju.

Roman Neila Gaimana *Pokopališka knjiga* (Mladinska knjiga, 2011) pa pripoveduje o dečku, ki odrašča na pokopališču, kjer ga vzgajajo duhovi pokojnikov, ki so ga rešili gotove smrti. Razkriva junakov odnos do zunanjega sveta in njegove poskuse, da bi se vključil v »normalno« življenje.

Pasji prvoosebni pripovedovalec Hektor Dima Zupana v knjigi z naslovom *Hektor in zrela hruška*, ki jo je ilustrirala Andreja Gregorič (Mladika, 2011), skozi dokaj humorno perspektivo predstavi svoje bogato življenje, bolezen, umiranje in smrt. Staranje sproži v labradorcu Hektorju val prijetnih spominov na dolgo in lepo pasje življenje, ki mu izpolnjujejo starost. Kakor v jesenskem vetru z drevesa odpadejo zreli sadeži hruške, tako se utrne tudi Hektorjevo srečno življenje. In tak je red v naravi, na katerega ljudje želimo pozabiti. Redko se dogaja, da bi avtor uspešne, zelo brane serije le-to zaključil s temo, za katero ve, da med bralci ni prav priljubljena. Še redkeje se zgodi, da je zadnje delo take serije eden od njenih vrhuncev, morda celo njen najboljši del. A Dimu Zupanu je uspelo oboje. *Hektor in zrela hruška* je v slovenskem prostoru in tudi širše zagotovo edinstvena pripoved o staranju, starosti in smrti, namenjena mladim bralcem, ki pa – kot vsa vrhunska mladinska literatura – močno nagovarja tudi odrasle. Avtor, ki se s humorjem in blago ironijo vseskozi uspešno brani pred tem, da bi mu pripoved zdrsnila v sentimentalnost, pa ostaja prepričljiv in v skladu s seboj tudi, ko Hektorju dovoli izreči njegov (svoj) pogled na bistvo sobivanja v tem našem skupnem svetu (Zupan 2011: 56):

Pogledal sem jih, mojo družino, ki so družno točili solze, in se vprašal, kaj je bilo tisto, kar nas je vse moje življenje tako tesno držalo skupaj. Ljubezen. To je bila ljubezen.

V delu ima opazno vlogo tudi človekova navezanost na žival in posledično zaskrbljenost, ki jo bolezen vnese v Hektorjevo družino.

Opozarjava tudi na slikanico *Deček na belem oblaku* z besedilom Nine Kokelj in ilustracijami Svjetlana Junakovića (Mladinska knjiga, 2006), v kateri je deček hudo bolan in je smrt zanj odrešitev; za svojce pa je smrt, ki pomeni odrešitev trpljenja, morda tolažba. Deček Domen jadra na svojem belem oblaku in dela dobra dela, spozna druge umrle otroke in jim pravi angeli. Subtilno napisano in ilustirano besedilo je polno simbolike, hkrati pa je lahko tolažba živim.

3.2 Tema smrti v realistični prozi

V realistični prozi je smrt v nekaterih književnih delih tabu, večinoma pa je prikazana kot nekaj groznega, zastrašujočega, nekaj, kar povzroča veliko travmatično izgubo in posledično osamljenost. Zaradi različnega dojemanja smrti pomembno vpliva na njeno prikazovanje v književnih delih tudi starost potencialnega bralca, saj so faze razumevanja smrti močno povezane z otrokovim kognitivnim razvojem. V književnih delih, ki so namenjena mlajšim otrokom, ima smrt večkrat značaj nečesa prehodnega, začasnega, nikakor dokončnega, otrok jo dojema kot nekaj

reverzibilnega ali pa se smrt pojavlja v vlogi pravične kazni. Mladostniki dojemajo smrt bistveno globlje, zato v najstniški literaturi smrt nima več le začasnega značaja ali katarzične vrednosti, temveč usodno vpliva na praviloma slabše bivanjske razmere v mladostnikovem življenju (kadar mu umre kdo od bližnjih) ali močno zaznamuje stranske književne like, kadar gre za mladostnikovo smrt. Takšna smrt je dokončna, zanjo ni opravičila in ne tolažbe. Eksistencialna stiska in soočenje z lastnim koncem lahko spodbudi junaka k polnejšemu življenju; pomeni nekakšno iniciacijo, prestop v odraslo življenje. Mnogoplastna in literarno polnokrvna dela obravnavajo smrt praviloma večpomensko.

Najpomembnejša razlikovalna lastnost realističnih književnih besedil s temo smrti je njena tipologija, ki seveda ni enoznačna, dela sva uvrščali glede na prevladujoče motive, in sicer smrt zaradi starosti, smrt zaradi bolezni, smrt zaradi odvisnosti, smrt zaradi nesreče, delovne nezgode ali igre, smrt zaradi samomora, smrt zaradi zločina ali vojne.

Smrt zaradi starosti: običajno umre eden od starih staršev, kakor npr. v zgodbi Elfie Donnelly *Zbogom, dedek*. V slikanici Lele B. Njatin *Zakaj je babica jezna* z ilustracijami Alenke Sottler (Center za slovensko književnost, 2011) se babica spreminja zaradi bolezni (demence). Babica torej ni jezna na vnuka, čeprav se njima zdi, da se jezi prav nanju. Jezna je, ker jo zapušča spomin; kadar se zaveda, da pozablja, je neskončno žalostna. Ob koncu zgodbe je jasno nakazana babičina smrt (odhajanje).

Med novejšimi prevedenimi slikanicami velja omeniti Armina Beuscherja *Čez veliko reko: zgodba o slovesu in žalosti, o tolažbi in pogumu* z ilustracijami Cornelie Haas (Kres, 2008), ki nadvse nežno in rahločutno prikazuje rakunovo doživljanje smrti prijatelja zajca in njegovo bolečino ob izgubi; prepletanje besed in ilustracije ponuja pomiritev z brezčasnim in neizrekljivim sporočilom ljubezni (Beuscher 2008: 8): »Ob vodi je rekel zajec: 'Naprej moram, ti pa ostani. Kdaj pa kdaj pomisli name' /.../« Rakun v žalovanju vendarle čuti, da se s smrtjo vse ne konča, z drugimi prijatelji zaigrajo na instrumente in menijo, da jih je zajec slišal.

Med prevedenimi deli naj omeniva knjigi prejemnika nagrade ALMA 2012 Guusa Kuijerja *Čez obzorje z vetrom na morje* in *Ej, moje ime je Polleke!* (Miš, 2011, 2012). Serija petih knjig o občutljivi deklici Polleke tankočutno in duhovito obravnava številne probleme, mdr. se v četrti knjigi Polleke sooča z dedkovo boleznijo in umiranjem, v peti knjigi pa preboleva njegovo smrt.

Kazumi Yumoto je v delu *Nepričakovan konec poletja* (Miš, 2009) predstavil smrt kot naravno in zato neizogibno postajo življenja, a se dotakne tudi smrti zaradi vojne, ko starec po mnogih desetletjih molčanja fantom spregovori o svojem ubijanju med 2. svetovno vojno.

Smrt zaradi bolezni: pogosto umre eden od staršev, včasih pa otrok ali mladostnik.⁷

V romanu Davida Hilla *Se vid'va, Simon!* (Miš, 2003, 2004) je Simona mišična distrofija priklenila na invalidski voziček, okrog njega pa se pletejo čustveni in

⁷ V zgodbi Dese Muck *Anica in zajček* z ilustracijami Ane Košir (Mladinska knjiga, 2001, 2005) se Anica šele ob smrti hišnega ljubljence zave, kako hudo mora biti Jakobu, ki mu je umrla mama.

socialni odnosi med vrstniki, starši in učitelji. Simon je kljub zavedanju, da bo kmalu umrl, samozavesten in duhovit najstnik. Izžareva optimizem in veselje do življenja, čeprav ga večkrat stisne v prsih, ker se zaveda svoje končnosti: nikoli ne bo šel na pravi zmenek in poljubil dekle, ne bo dočakal maturantskega plesa ... Prvoosebni pripovedovalec Nathan je Simonov najboljši prijatelj; skozi njegovo perspektivo se izrisuje Simonov svet, ki ga zaznamujeta bolezen in njegova smrt. Nathan zaključí roman optimistično (Hill 2003: 170):

Moje življenje gre naprej brez Simona, a veliko lepih spominov imam nanj. Bil je čemer in šegav. Imel je dolg jezik in obilico poguma. Bil je moj prijatelj. Ponosen sem, da sem ga poznal. Nikoli, nikoli ga ne bom pozabil. Se vid'va Simon!

Med realističnimi deli ni mogoče prezreti knjige Michela Brulēja *Deček, ki je želel spati* (Vale-Novak, 2007), ki je predvsem neolepšan prikaz sodobne brazilske družbe, obenem pa simbolična pripoved o dvanajstletnem dečku Ninu iz Ria de Janeira, ki po smrti matere prosjači na ulici in si želi za vedno zaspati.

V romanu Johanne Thydell *Zvezde sijejo v temi* (Miš, 2007) se trinajstletni edinki Jenni življenje spremeni, ko njena mama zboli za rakom. Pisateljica prepričljivo ubesedi celo paleto njenih raznolikih in nihajočih čustvenih stanj: od izjemnega obupa, popolne nemoči, razmišljanja o samomoru, jeze, žalosti, strahu pred neizbežnim koncem, želje, da bi se ta agonija čim prej končala, do pomiritve s smrtjo in poguma za življenje naprej.

Smrt zaradi odvisnosti

Vprašaj Alico (Modrijan, 2014) anonimne avtorice je dnevnik najstnice iz lju-beče in urejene družine, ki se najprej ubada le s tipičnimi najstniškimi težavami, nato pa jo premamijo droge. Zasvojenost spremeni dekletovo življenje v kalvarijo (brezdomstvo, posilstvo, psihiatrija), ki se konča s prezgodnjo smrtjo.

Smrt zaradi nesreče ali delovne nezgode oziroma igre: tak tip besedil večinoma upoveduje smrt otroka ali najstnika zaradi nesreče ali nepremišljenih dejanj. Kratka zgodba Aksinje Kermauner *Oblaki so rdeči*, ki je izšla v zbirki *Geniji*² (2007), je povezana s prometno nezgodo s smrtnim izidom, ki se zgodi zaradi nepremišljenega ravnanja mladostnikov in utrujenosti šoferja tovornjaka. V nesreči umre najstnica Manca, pred katero je bilo še vse življenje, za tem pa nastopi le žalost.

Katherine Paterson je v romanu *Most v Terabitijo* (Mladinska knjiga, 1999) izpostavila fiktivno deželo Terabitijo, le-ta pa je hkrati realno dogajališče ob potoku. V romanu je avtorica predstavila nesrečno utopitev deklice zaradi narasle vode.

Smrt zaradi samomora: večinoma gre za poskus samomora kot opozorila o stiski in literarni lik preživi (Ivo Zorman *V sedemnajstem*, Desa Muck *Lažniva Suzi*), redko so predstavljeni uspeli samomori, kot na primer v delu *Deviški samomori* Jeffreya Eugenidesa.

Med novejšimi slovenskimi deli izstopa strip Žiga Valetiča in ilustratorja Gašperja Rusa z naslovom *Gugalnica* (Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, Ozara Slovenija, Nacionalno združenje za kakovost življenja, 2013), v kateri se deček sooča s samomorom očeta in kasneje kot odrasli moški s stisko, kako povedati hčerama o smrti njunega dedka. Občutljiva tema je lepo predstavljena v sodobni obliki (strip!), dodane so odlične spremne besede.

Med prevedenimi mladostniškimi literarnimi deli velja opozoriti na roman *24 ur* (Miš, 2007) novozelandske avtorice in dobitnice Andersenove nagrade 2006 Margaret Mahy, v katerem glavni lik Ellis iz fanta tako rekoč čez noč postane moški, mdr. tudi zato, ker se mora dokončno soočiti s smrtjo prijatelja Simona, ki je naredil samomor.

Mladostniški roman Jay Asher *Trinajst razlogov* (Mladinska knjiga, 2011) opisuje življenjsko zgodbo šestnajstletne Hane, ki je storila samomor. Pred smrtjo na trinajst kaset posname svoje občutke, razmišljanja in razloge, ki so jo privedli do tega dejanja. Gre za splet nesrečnih okoliščin in sosledje dogodkov, predvsem pa za njeno doživljanje le-teh, ko si zanje ni znala ali mogla sproti poiskati pomoči in jih razrešiti:

Kot da bi se peljala po razdrapani cesti in izgubljala nadzor nad volanom. Meče te s ceste – samo malo –, kolesa izkopljejo nekaj zemlje, vendar lahko še zapelješ nazaj. Ampak ni važno, kako trdno držiš volan, ni važno, kako močno se trudiš voziti naravnost, nekaj te kar naprej suva na stran. Skoraj nad ničimer več nimaš nadzora. (Asher 2011: 111)

Kasete so namenjene trinajstim osebam, le-te so tako ali drugače vplivale na njeno odločitev, ne da bi se tega zavedale (Asher 2011: 139): »Nihče ne ve natančno, koliko vpliva ima na življenje drugih ljudi.«

Smrt zaradi zločina ali vojne: v literarnih delih, ki so postavljena v čas vojn, imajo otroci ali mladostniki heroične značilnosti, njihova žrtev je pomemben korak do svobode. V slovenskem prostoru je tak tip proze nastajal predvsem v času socialističnega realizma, omeniva naj delo Branke Jurca *Gregec Kobilica* (MK, 1965).

Veliko bolj tragičen je tip smrti, zaznamovan s trpljenjem v taboriščih in uplinjanjem otrok, povezan s holokavstom, npr. kratka zgodba Dušana Šarotarja *Koncert za violino in orkester*, ki je izšla v zbirki *Geniji*² (2007), pripoved Miriam Steiner *Vojak z zlatimi gumbi* (1964), zgodovinski roman Johna Boyna *Deček v črtasti pižami* (2007) in trilogija Morrisa Gleitzmana *Nekoč – Potem – Zdaj* (2011, 2011, 2012). Šarotar je navedeno zgodbo pozneje vključil v roman za odrasle *Biljard v Dobrayu* (Študentska založba, 2007, Knjižna zbirka Beletrina), Boynov roman pa je predvsem zaradi filma postal znan po vsem svetu.

Deloma spominsko pripoved *Vojak z zlatimi gumbi* je Steinerjeva pisala s stališča šestletne judovske deklice Bibe in osvetljuje doživljanje holokavsta. Idilično Bibino otroštvo je v trenutku, ko ločijo očeta in mamo od nje, pretrgano za zmeraj. Biba po vojni porinejo v živinski vagon:

Počasi so se ji oči začele privajati na temo. Na temo, ki je vela nasproti, strah, ledeni, temni strah. Pred seboj je zagledala otroke. /.../ Otroci! Kakšni otroci so to? Kako so prišli sem? /.../ Otroci. Sami otroci. Kamorkoli je pogledala, vsepovsod so ji strmele nasproti velike oči. Sedeli so tesno drug ob drugem, da je bilo od vsepovsod videti samo oči, velike oči in zvezde (Steiner 1964: 21–22).

Otroci v vagonu zmorejo tovarištvo, ko pa jih pripeljejo v taborišče, se tudi med njimi začne borba za preživetje. Konec zgodbe je odprt. Tragičnosti koncentracijskega taborišča ni mogoče pozabiti. Biba, sedemletnica, bi morala biti razigrana deklica, a je doživela toliko hudega, da nikoli več ne bo otrok. Zlo prav posebej pooseblja Vojak z zlatimi gumbi.

Gleitzman je v zgodovinski trilogiji predstavil Feliksovo življenje na Poljskem v času druge svetovne vojne, zadnji del je postavljen v sodobno Avstralijo. Feliksova

starša sta imela knjigarno in pri svojem sinu sta uspela zbuditi ljubezen do knjig. Prvi Feliksov odziv na nacistično nasilje je povezan s knjigami: nacisti jih zažigajo, zato deček misli, da sovražijo knjige, šele pozneje dojamе, da pravzaprav sovražijo ljudi. Nestrpnost do kakršnekoli drugačnosti se tudi v sodobnosti izraža na podobен način: najprej nastanejo spiski prepovedanih knjig, nato spiski nezaželenih (prepovedanih) ljudi, sledijo nasilna dejanja nad posamezniki ali neželeno skupino ljudi. Auschwitz je strahotno blizu nas.

Pretresljivo je delo Marjolijn Hof *Majhna možnost* (Miš, 2007), v kateri je Kiki vedno bolj zaskrbljena za svojega očeta, ki rešuje ljudi v kriznih žariščih. V strahu, da se mu ne bi kaj zgodilo, deklica najde kruto »rešitev« v mamini tolažbi, da je možnost, da bi njen očka umrl, majhna. Kiki, prvoosebna pripovedovalka, pravi:

Zdaj sem morala razmišljati o možnostih, ki jih lahko povečaš ali zmanjšaš. /.../ Poginuli pes in mrtev oče. To se skoraj ni pojavljalo. Moja mama bi kaj takšnega imenovala majhna možnost. Še manjša možnost pa bi bil nekdo s poginulo mišjo, poginulim psom in z mrtvim očetom (Hof 2007: 13).

Kiki zmanjša možnost, ko miš pogine, nato se nameni pogubiti še psa, kar prepreči mimoidoči moški. Kiki mu razloži teorijo o zmanjšanju možnosti, a ji ta pove, da stvari ne delujejo tako (prav tam: 71). Oče se ranjen vrne domov.

4 Smrt in žalovanje, tudi eksistencialna stiska

Posebej velja omeniti nekatera dela, gre za cross-over romane, ki ob temi smrti odpirajo tudi nekatera druga bivanjska vprašanja, ki so za bralca zelo pomembna. Vsak človek pride do točke – nekateri prej, drugi pozneje – ko si mora odgovoriti na vprašanja, kot so: kaj je smrt, kako naj prebolim smrt bližnjega (žalovanje), kaj je bistvo naše minljivosti, je smrt končna ali smo reverzibilni, ali po smrti kaj čutimo ... Tovrstna razmišljanja vsebujejo naslednja dela:

Jenny Valentine *Kako sem spoznal Violet Park: Violet sem srečal po njeni smrti, to ni bila ovira, da je ne bi spoznal* (Miš, 2009): Lucas v čakalnici za taksi najde pozabljeno žaro, ugotovi, da so to ostanki stare žene, slavne pianistke, ki je živela v bližini. Medtem ko raziskuje njeno življenje, se mu razkriva tudi zgodba njegove družine. Gre za iskanje lastne identitete in za iskanje smisla življenja, ki ga dokončno osmišlja prav njegov konec.

Markus Zusak *Kradljivka knjig* (Sanje, 2010) je knjiga, ki ne stopa na bojišče ali v koncentracijsko taborišče, a vendarle odstira največjo grozo vojne. V njej je smrt prvoosebna pripovedovalka, ki tolaži in odrešuje. Obenem je to literarno delo o besedah, njihovi moči in večplastni naravi, o njihovi povezanosti z življenjem in smrtjo.

John Green v romanu *Krive so zvezde* (Mladinska knjiga, 2013) pripoveduje zgodbo dveh na smrt bolnih mladostnikov, ki se zaljubita in doživita nekaj skupne sreče. Oba bereta tudi nedokončani roman z naslovom *Vladar vseh bolezni* kot svojo biblijo, saj je v njem glavna junakinja prav tako na smrt bolna za rakom, kar je inovativna refleksija o (ne)moči literature.

Patrick Ness je v delu *Sedem minut čez polnoč* (Mladinska knjiga, 2013), napisanem po zamisli Siobhan Dowd, razkril dva tabuja: umiranje in smrt matere (po temeljni temi torej sodi delo med romane o smrti zaradi bolezni) ter notranje

doživljanje najstnika Conorja O'Mallyja. Ta ob prividu pošasti, ki se dečku prikazuje v obliki tise, od nje, ki je menda zdravilno drevo, pričakuje, da ozdravi mamo: (Ness 2013: 151): »Vedeti hočem, kaj se bo zgodilo z mami«, je rekel Conor. Pošast je zastala. »Še ne veš?« Tema je novum v mladinski književnosti: v prvem planu nista smrt in umiranje, pač pa to, da imajo svojci slabo vest, ker si želijo, da bi se trpljenje bolnega človeka končalo:

Minilo je nekaj dni. Pa še nekaj. Težko je reči, koliko. Conorju so se dnevi zlili v eno samo neskončno sivino. /.../ Zdelo se je nezaslišano, da čas za preostali svet teče naprej. Za preostali svet, ki ni čakal. /.../ (Ness 2013: 169, 170)

Nato pošast izsili Conorjevo priznanje (Ness 2013: 198): »Tega ne prenesem več! je zavpil skozi besneče plamene. Ne prenesem zavedanja, da bo odšla! Hočem samo, da bi bilo tega konec! Hočem, da se konča!« Bolečina smrti je v čakanju, ne v smrti sami. Upovedani so do skrajnosti napeti odnosi z okolico, sošolci, odsotnim očetom, babico ... s samim sabo.

V odličnem mnogoplastnem romanu Siobhan Dowd *Barjanski otrok* (Zala, 2014) se osemnajstletni Fergus sooča s smrtjo z različnih vidikov: ko najde v barjanski šoti mumijo deklice iz leta 80 n. št., se z njo počuti povezano v večnosti; ob smrti vojakov se sprašuje o grehu in vlogi vere na Severnem Irskem; skupaj s člani svoje družine se sprašuje, ali imajo pravico priklopiti na umetno hranjenje starejšega brata, ki je zaradi gladovne stavke v zaporu od izčrpanosti padel v komo; ob zavedanju lastnega konca se Fergus pozitivno naravnano odloči, da bo dano mu življenje preživel pošteno, koristno in predvsem tako, da bo ostal zvest samemu sebi.

Morda kar kruto stvarna pa je prevedena (naslovniško odprta) slikanica Michael Stavarič *Mala Matilda* z ilustracijami Dorothee Schwab (Morfem, 2014), ki tako v besedilu kot s prevladujočo črno/temno ilustracijo in celo z oblikovanjem podpira raziskovanje male Matilde, Smrtnikove hčere, kaj je to smrt. Na svoji poti Matilda rešuje otroke (npr. prestrašene otroke pred besnimi psi, brodolomca po nesreči), svojo koso uporabi za obrezovanje dreves in grmovja, z njo prežene sivino mesta. Matilda odraste in končno spozna (Stavarič 2014: 31): »Vse je šlo svojo pot. Tega ni bilo mogoče spremeniti.« Hkrati Matilda ve, da je življenje kljub temu lepo, sončno.

5 Sklep

Ugotovimo lahko, da slovenska in prevedena mladinska književna besedila prikazujejo (opisujejo) smrt na zelo podoben način, že iz uvodoma navedenih podatkov o izidu mladinskih del s temo smrti v zadnjih petnajstih letih pa je razvidno, da je prevedenih del bistveno več. Povzameva lahko, da tema smrti v književnih delih ni vedno tabu, čeprav je smrt v sodobni družbi tabuirana in umaknjena iz otrokovega življenja, če je to le mogoče. S stališča tabuja so zato zanimivejša tista dela, ki sodijo v realistično prozo in odstopajo od pričakovanega horizonta, npr. Hillov roman *Se vid'va Simon!*, ki brez patetike predstavi Simonovo življenje od postavljene diagnoze do smrti in prijateljevo žalovanje za Simonom; *Majhna možnost* Marjolijn Hof, ki odpira vprašanje, kaj vse smo sposobni storiti v dobri veri, da bomo rešili bližnjega; Patrick Ness v delu *Sedem minut čez polnoč* opisuje zamolčano temo travmatičnosti dolgega umiranja in posledično otrokove želje, naj

se vse že enkrat konča, ker je čakanje na smrt bolj strašljivo od nje same. V zgodovinskih romanih o koncentracijskih taboriščih, ki so izšli šele v zadnjih nekaj letih, pa je predstavljeno zlo, kakor ga zmore zadati le človek človeku. Enotnost odzivov na smrt in načinov obredja ter žalovanja nakazuje na to, da so tudi prevedena dela izbrana iz evropskega, severnoameriškega in avstralskega področja, kjer smrt in žalovanje dojemamo precej podobno; izjema je delo Guusa Kuijerja *Ej, moje ime je Polleke!*, v katerem prijateljica Consuela, priseljena iz Mehike, vnese v žalovanje z obredjem, kakor ga pozna iz svoje domovine, medkulturnost.

Smrt bližnjega za otroka oz. najstnika ne more biti odrešitev, tako lahko nanjo gleda le nekdo, ki se ga smrt ne tiče neposredno, ali pa nekdo, ki iz izkušenj ve, da je umrli trpel hude bolečine, ki se s smrtjo končajo. Otroci, ki lastne izkušnje s smrtjo bližnjih nimajo, jo težko razumejo, odrasli pa se tej temi, če je le mogoče, izogibajo. Otroci, vsaj v večini primerov, v naši kulturi tudi ne hodijo na pogrebe, čeprav so to v bistvu obredi za žive in ne za mrtve. Dan spomina na mrtve, 1. november, je dan, ko množično obiskujemo grobove, tedaj tudi otroci, in se s prižiganjem sveč ter s polaganjem cvetja na grobove spominjamo mrtvih, vendar v glavnem ne gre za resničen premislek o pokojnih.

Navednice:

- Jay Asher, 2011: *Trinajst razlogov*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Odisej).
- Armin Beuscher, 2008: *Čez veliko reko: zgodba o slovesu in žalosti, o tolažbi in pogumu*. Ljubljana: Založba Kres.
- Alenka Goljevšček, 1991: *Pravljice, kaj ste?* Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dragica Haramija, 2004: Tema smrti v mladinski prozi. *Jezik in slovstvo* 5, 23–34.
- –, 2010: *Holokavst skozi otroške oči*. Murska Sobota: Franc-Franc (Redkosti).
- David Hill, 2003: *Se vid'va Simon!* Dob pri Domžalah: Miš (Zorenja).
- Marjolijn Hof, 2007: *Majhna možnost*. Dob pri Domžalah: Miš (Zbirka Prva zorenja).
- Patrick Ness, 2013: *Sedem minut čez polnoč*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Michael Stavarič, 2014: *Mala Matilda*. Jezero: Morfem.
- Miriam Steiner, 1964: *Vojak z zlatimi gumbi*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Pota mladih).
- Dim Zupan, 2011: *Hektor in zrela hruška*. Ljubljana: Mladika.